

УДК 008

Барандій Артем**ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В ЕПОХУ СТАНОВЛЕННЯ МОДЕРНУ
У ЄВРОПІ, НА ПРИКЛАДІ МИСТЕЦЬКОГО ПРОЦЕСУ
НА ГАЛИЧИНІ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.**

У статті репрезентовано проблематику збереження національної ідентичності українців на перехресті культур у постреформеній, ліберальній Австро-Угорщині кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Процес розглядається на прикладі розвитку мистецтва. Дається культурологічна характеристика австрійського варіанту модерну і його впливу на збереження культурної ідентичності, проводиться аналогія зі становленням постмодерну в сучасних умовах європейського культурного простору.

Ключові слова: національна меншина, ідентичність, модерн, Галичина, Австро-Угорщина.

Барандій А.**ПУТИ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ В ЭПОХУ СТАНОВЛЕНИЯ МОДЕРНА
В ЕВРОПЕ, НА ПРИМЕРЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО
ПРОЦЕССА В ГАЛИЧИНЕ КОН. ХІХ – НАЧ. ХХ В.**

В статье представлено проблематику сохранения национальной идентичности украинцев на перекрестке культур в постреформенной, либеральной Австро-Венгрии кон. ХІХ – нач. ХХ в. Процесс рассматривается на примере развития искусства. Дается культурологическая характеристика австрийского варианта модерна и его влияния на сохранение культурной идентичности, проводится аналогия с становлением постмодерна в современных условиях европейского культурного пространства.

Ключевые слова: национальное меньшинство, идентичность, модерн, Галичина, Австро-Венгрия.

Barandiy A.

**WAYS TO PRESERVE NATIONAL IDENTITY IN THE
EPOCH OF MODERNITY IN EUROPE, ON THE EXAMPLE
OF THE ARTISTIC PROCESS IN GALICIA
CON. XIX – BEG. XX CENTURY**

The article presents the problems of preserving the national identity of Ukrainians at the crossroads of cultures in the post of reform, liberal Austro-Hungarian concentration. XIX beginning. XX century. Processes considered by the development of art. Given Culturological characteristic Austrian version of Art Nouveau and its impact on the preservation of cultural identity, the analogy with the emergence of post modernity in modern conditions the European cultural space.

Key words: ethnic minority identity, modern, Galicia, Austria-Hungary.

Актуальність обраної проблематики зумовлена тим, що проблема збереження національно-культурної ідентичності в сучасному глобальному світі стає з кожним роком все більш актуальною. Особливо на фоні поглиблення інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. Щоб адекватно дослідити ці процеси зараз, потрібно вивчити історію їх розвитку.

Праобрази сучасних багатокультурних суспільств виникають з розквітом великих імперій у XIX ст. Коли практично весь світ був поділений на зони впливу декількох європейських держав. Саме тоді вже постає питання збереження ідентичності національних меншин. А вже з кін. XVIII ст. вже не тільки у Західній, а по всій Європі, на хвилі течії романтизму, відбувається самоідентифікація народів. Крім Цвіїч, досліджуючи Австро-Угорщину епохи становлення модерну (термін використовується у вузькому сенсі характеризуючи період між 1870 і 1910 роками), порівнює її з сучасним Європейським Союзом. А вже там вперше було створено єдиний європейський ринок та відбувався культурний діалог багатьох народів. Змішання культур і народів відбувалося не тільки у космополітичному Відні, а навіть у Чернівцях на Буковині [6].

Проблему розвитку української культури в умовах Австро-Угорщини так чи інакше досліджували Г. Гербільський, М. Кугутяк, В. Кульчицький М. Лазарович, М. Никифорак, Р. Петрів, В. Я. Марковський, К. Левицький та ін. Проте мистецький процес на Галичині, через який ми можемо визначити ступінь само-

індефікації українців, залишився малодосліджений, висвітлений однобоко та має багато білим плям. Не відтворюється в повному обсязі культурне життя краю, не розглядається вплив мистецьких закладів Німеччини та Австрії, не висвітлено позитивно контакти українців з європейськими народами [4, с. 130].

Метою дослідження є довести можливість позитивної взаємодії різних культур, без проявів акультурації, навіть у межах існування однієї політично-економічної, соціально-культурної площини, на прикладі розвитку мистецького процесу Галичини наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст.

О. Федорук у статті «Чинники оксиденталізму в українській культурі» зазначає, що в суспільстві наприкінці ХІХ – поч. ХХ століття зростала потреба у національно свідомих діячах культури і щасливий збіг обставин в умов Австро-Угорщини забезпечувалось зростання творчих особистостей, вчених, митців, осіб духовного сану, що були патріотично налаштовані як, скажімо, родини Лепких, Барвінських, Федоровичів, Крушельницьких, дбали про зростання культурної освіти в провінції. Українська культура отримала нові ін'єкції, пов'язані з основами історичного оксиденталізму, що пов'язувала розвиток українського суспільства, науково-освітнього, культурно-мистецького життя з західними системами культури [4, с. 19].

Інтерес до культури Заходу був не випадковий, цей потяг зростав, ставав динамічний, розвивалися демократичні ідеї, прагнення до визволено-творчих накреслень та суспільних спрямувань загального пробудження. Воно виявилось в ціннісних переорієнтаціях і усвідомленні значення особистого внеску, збільшення ваги індивідуального «Я» [4, с. 18]. Саме ця індивідуальна свобода і стала згодом основою модерної цивілізації. Тобто українська культура розвивалась у руслі західних цінностей, а цьому сприяло зближення з австрійською культурою.

Американський професор К. Е. Шорске один із перших заперечив тезу про вторинність віденської культури, яка несміло повторювала вже те, що було пройдено в Парижі та Берліні, та визначив тогочасний Відень – як киплячий котел суспільних та культурологічних трансформацій минулого століття. «Австрійці взяли участь у критичному переосмисленні, або в рішучій трансформації своєї традиції, що в їх власному суспільстві сприймалося як радикальна інновація, якщо не революція» [46, с. 102].

У. М. Джонстон проводить глибокий аналіз австрійської культури з середини XIX до першої третини XX століття. У «Новому Вавилоні», так американський професор називає імперію, парадоксально здійснювались глобальні процеси, які впливали на культурно-інтелектуальний стан світової цивілізації. Ле Рідер проголошуючи Ніцше і Фрейд натхненниками, присвячує своє дослідження модерну і визначає три нові проблеми, які виникли у той період – криза особистості, криза чоловічої та жіночої ідентичності та криза єврейського самосвідомості. Віденський модерн один із перших намагався осмислити ці нові виклики, які привнесло XX століття. Характеризує стан тогочасного суспільства в Австро-Угорщині:

«...за три десятиліття – з кінця 1880-х рр. до Першої світової війни – австрійська культура проходить важкий, але внутрішньоологічний шлях розвитку: від ідеології буржуазно-аристократичного лібералізму до запаморочливих соціально-політичних утопій, від грайливо-меланхолійних вальсів Йогана Штрауса до атональної музики Арнольда Шенберга, від еkleктичного історизму й орнаментального югендстилю у творчості Отто Вагнера і Густава Клімта до аскетичного функціоналізму Адольфа Лооса і патетичного візіонерства Егона Шіле, від скептичного емпіріокритицизму Ернста Маха до математично вивіреного містицизму Людвіга Вітгенштейна, від перших психоаналітичних дослідів Зигмунда Фрейда до глобальних культурологічних узагальнень на основі психоаналізу, від естетичних ілюзій юного Гофманстала до пророчих фантазій Франца Кафки» [2, с. 65]. Віденський модерн якнайкраще показав хаотичний конфлікт, який лежав під маскою зовнішнього благополуччя, продуманості та контролю, ще за довго до того, як він вилився в Першу світову війну. Але через свою специфіку мав певні особливості.

Слово «Die Jungen» («Молоді») як загальне позначення новаторів-революціонерів захоплювало одну сферу життя за іншою. Вперше застосований у політичному житті кінця 1870-х рр. щодо групи молодих бунтівників проти класичного австрійського лібералізму, цей термін швидко виник у літературі (Jun-Wien), а потім і серед художників і архітекторів, які першими сприйняли його по-новому і надали йому специфічний австрійський характер» [4, с. 18].

Можна дійти висновку про те, що австрійська культура стала понад новою наприкін. XIX – поч. XX ст., «естетизм, який у всіх інших куточках Європи приймав форму протесту проти буржуаз-

ної цивілізації, в Австрії з'явився виразом цієї цивілізації», – як висловився Шорске [5, с. 387]. Паростки нової культури народжувались тут, але водночас Уільям М. Джонстон вказує на повну невпевненість тогочасних австрійців у майбутньому і повну недовіру змінам, соціальна пасивність характерна тяготою до минулого, через це і певна ірраціональність світосприйняття [8].

«У XIX столітті ритуали естетизму означали те саме, що руїни, черепи й надгробні плити в XVII-му: австрійці занадто часто воліли спілкування з мертвими, ніж допомагати живим. Неприязнь до змін відчувалася в незліченних церемоніях і монументах, неначе музика і камінь могли зупинити прихід майбутнього» [1, с. 250].

З вищезазначеного можна підсумувати, що в англосаксонській історичній та філософській думці у другій половині XX ст. відбулося кардинальне переосмислення ролі Австро-Угорщини у світовому процесі становлення модерної цивілізації.

Існує усталена теза про те, що українська культура на Галичині розвивалась тільки в дусі академізму, пошуків своєї ідентичності через звернення до народної культури. Це правильно, але поряд з цим пошуки національної ідентичності відбувалися і в тенденціях становлення модерну. Криза традиційного світосприйняття, традиційного суспільного укладу породила «злам», що закріпився прискореним науково-технічним прогресом. Аналогічну ситуацію можна простежити в епоху постмодерну на зламі XX та XXI ст. Розвиток постмодерну не можливий без прогресу науково-технічного, глобалізація не можлива без ЗМІ. Таким чином, ми простежуємо уніфікацію культури різних країн, а відтак, постає проблема збереження ідентичності. В Австро-Угорщині – країні, де перемогли ліберальні ідеї, проблеми культурної ідентичності вирішувалися відповідно до обраної доктрини. Післяреформений період після 1867 року характеризується державною політикою стимулювання національних культур народів, які населяли імперію. Австро-Угорщина, ставши конституційною монархією, проводила політику монархічного інтернаціоналізму, офіційно визнавши усі одинадцять мов народів, що її населяли. Включаючи і русинську, тобто українську, але цим не обмежилось. Дослідження мистецький процесу на Галичині кін. XIX – поч. XX ст. говорить про пряме включення українців до утвердження модерного суспільства та про позитивний вплив на українську культуру. Академія образотворчих мистецтв Відня стала справжньою

кузнею діячів українського мистецтва, де вони навчалися та знайомилися з творчістю передових європейських митців. Чого саме так потребував процес формування нової української еліти в умовах самоідентифікації української нації. Міністерство культур та просвіти утвердило «мистецьку стипендію» – матеріальну допомогу для митців. Нею скористалися такі «корифеї» української літератури, як І. Франко, О. Кобилянська. І маловідомі українському загалу художники: Августи Кохановська, Євген Максимович, Микола Івасюк. У їхній творчості виникли, крім академізму, ознаки сучасних на той час європейських течій: модерну, імпресіонізму, експресіонізму. Під впливом робіт відомих австрійських художників. Так, творчість Федора Кричевського, П. Білецький навіть називає оригінальним варіантом «українського модерну». Перший і єдиний український художник, який наважився малювати портрети на тлі натурального золота, як раніше малювали тільки ікони. Триптих «Життя» створений під впливом картини Г. Клімта «Поцілунок», композиційна ідея, гротеск у рисунку тут запозичені. Також полотно «Олекса Довбуш» – теж типовий модерн, але під впливом вже не Клімта, а швейцарця Фердинанда Ходлера [4, с. 97].

Е. Бучевський, Е. Максимович, Е. Ліпеський, працювали у дусі пізнього академізму в уставлених канонічних формах, але теж під впливом віденських майстрів, чи у Академії образотворчих мистецтв Відня, чи коли ті відвідували західноукраїнські землі. Наприклад, Е. Бучевський був учнем Й. Кляйна [4, с. 134].

Микола Івасюк – художник «розстріляного Відродження», який у роки ранньої своєї творчості працював під впливом Віденської та Мюнхенської академії мистецтв, де навчався, був визнаним академістом, проте і у нього в ранніх творах присутні ознаки модерну. Обкладинка для українського журналу «Літературно науковий вісник» створена 1898 року, робота над полотном плафону Дирекції ощадної каси, побудованої в 1901 році. Твори художниці Августи Кохановської органічно поєднують академізм та імпресіонізм, а подекуди й естетику модерну. Чітко виражений імпресіонізм у творах «Вулиця в Лодзі», «Прочани», «Листівка», «Взимку», з чіткою манерою наслідування А. Тулуза-Лотрека – французького постімпресіоніста, естетика модерну в ілюстраціях до збірки Ольги Кобилянської «Малоруські новели» (1901) [4, с. 136].

Промисловий переворот в Австро-Угорській імперії II половини XIX століття сприяв архітектурному буму. Що, своєю чергою, спричинило появу нових стилів та трансформацію попередніх. В першу чергу це багатостильовий історизм, або як ще його називають, неостиль (у СРСР отримав назву еkleктика). Який виник у наслідок кризи мистецтва класицизму 1820–1830 років. І завершуються періодом модерну 1890–1910 років. Зрілий та пізній історизм використовував елементи різноманітних епох минулого, синтезував різноманітні напрями будівництва: готики, ренесансу, рококо і бароко, на противагу класицизму, який вважав еталоном тільки античність. Ю. Захаркевич – голова першої в Галичині Політехніки, відкритої у 1872 році. Також ректор Львівської політехнічної школи, однієї з перших у Європі й Україні, вчився у Відні, автор споруд у стилі пізнього історизму: будинку Політехніки (1872–1877), садиби Галицької ошадкаси (1888–1891) – це символи єдності Відня і Львова на архітектурній ниві. Стиль модерн – у Австро-Угорщині сецесія, як вияв нової естетики, заявив про себе вагомо у 1890-х роках. Кожна з країн привнесла свої досягнення чи то в інтернаціональному, чи то в національному аспектах. Станіславівська і львівська сецесія повстали завдяки творчості представників різних народів. Це споріднює їх з трансильванською (угорсько-румунською) та чеською сецесією. Віденська сецесія вплинула на формування національного стилю досить потужно, вона дала йому поштовх для оновлення і трансформації на найпередовіших засадах. Національний напрям, або ж національна сецесія, має, своєю чергою, свої напрями: українська, закопанська, гуцульська сецесія. Якщо віденський сецесіон відзначався стриманістю щодо декорування зовнішніх чи внутрішніх стінних площин, зовсім інше маємо у тих будинках, які зводилися в 1910-х роках (споруди, зведені фірмою Івана Левинського у Львові). В українському архітектурному стилі майстри широко послуговувалися традицією, еднаючи її з інноваційними пошуками, із застосуванням нових матеріалів згідно з новітніми естетичними уподобаннями. У земських школах на Лохвиччині на стінних площинах зокола застосована орнаментация на взірець вишиванки і декоративні вежі, що слугували як парадні входи, а вгорі вміщували повітряний герб. Такі школи акцентували у населеному пункті на світському началі, культі знань і вписувалися в мальовниче середовище.

Будинки віденського сецесіону відповідали національному менталітету [4, с. 104].

Архітектура обох міст Західної України формувалась під впливом нових технічних та історичних знань, нових ідей у науці й мистецтві, що швидко поширювалися у Східній Галичині завдяки прямим контактам з європейською цивілізацією через виставки, навчальні заклади, періодичні видання [3].

Можна констатувати, що в епоху становлення модерного суспільства у Європі кін. XIX – поч. XX ст. українцям вдалось не тільки зберегти свою національну ідентичність, а й збагатити українську культуру завдяки культурному діалогу, який став можливим тільки завдяки ліберально-демократичній політиці Австро-Угорщини. Незважаючи на критичне ставлення до ліберальних ідей у II пол. XX ст., це один із небагатьох варіантів збереження культурного різноманіття в умовах глобалізації.

Література:

1. Джонстон У. М. Австрийский Ренесанс. Интеллектуальная и социальная история Австро-Венгрии 1848-1938 гг. / У. М. Джонстон ; пер. с англ. В. Калиниченко. – М. : Московская школа политических исследований, 2004. – 640 с.
2. Ле Ридера Ж. Венский модерн и кризис идентичности / Ле Ридера Ж. ; пер. с фр. Т. Басковой. – СПб. : Изд-во им. Н. И. Новикова ; Галина скрипт, 2009. – 720 с.
3. Поліщюк Л. К. Сецесія в архітектурі Станіславова кін. XIX – поч. XX ст. : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури: спец. 18.00.01 «теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / Л. К. Поліщюк – К., 2003. – 25 с.
4. Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX – початку XX століття / Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей; Посольство Австрійської Республіки в Україні; Чернівецька міська рада; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – Київ-Чернівці, 1999. – 360 с.
5. Шорске К. Э. Вена на рубеже веков : политика и культура / К. Э. Шорске ; пер. с англ. под ред. М. В. Рейзина. – СПб. : Изд-во им. Н. И. Новикова, 2001. – 512 с.
6. Цвиич К. Похищения центральной Европы (глазами очевидцев и постадаших) / К. Цвиич // Вестник. – Балтимор, США. – № 26 (180), 1997 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vestnik.com/issues/97/1223/win/cvich.htm>.